

Solide en sociaal: CDA nieuwe stijl

door drs. A.M. Oostlander
en mr. Y.E.M.A. Timmerman-Buck

drs. A. M. Oostlander

Dit artikel is een analytische bewerking van gesprekken die zijn gevoerd met drs. P. Bukman (partijvoorzitter), dr. B. de Vries (fractievoorzitter), drs. R.F.M. Lubbers (minister-president), dr. H.O.C.R. Ruding (minister van Financiën), drs. J. de Koning (minister van Sociale Zaken) en L. de Graaf (staatssecretaris van Sociale Zaken) over het sociaal-economisch beleid.

Oorzaken van de crisis

De Nederlandse politiek heeft zich in de afgelopen decennia in hoge mate laten meevoeren door de feitelijke ontwikkelingen met name op economisch gebied. De economische groei die in de jaren zestig zijn hoogtepunt beleefde, scheen een natuurlijke zaak waaraan geen einde kon komen. *Groei was normaal*, in de economie, in wetenschappelijke en technische kennis, in de sociaal-politieke mogelijkheden. Ze was vanzelfsprekend, zoals drinkbaar water, frisse lucht en democratische orde.

Op basis van dit groei- en vooruitgangsgeloof kan men, aldus De Vries, komen tot

- overschatting van de maakbaarheid van de samenleving door de politiek, en
- overschatting van het goede in de mens.

Etatisme

Door de *overschatting van de overheid* is een vèrgaande verandering in de maatschappijstructuur opgetreden. De politieke overheden breidden hun bevoegdheid uit. Tal van taken die voorheen door andere

verbanden werden behartigd, werden naar haar overgeheveld. Anderzijds werd de basis geïndividualiseerd, geatomiseerd. Het maatschappelijk middenveld werd voor een flink deel weggesaneerd. Andere organisaties werden vrijwel verstatelijkt door volledige subsidiëring. Delen van de overblijvende georganiseerde samenleving raakten los van de achterban. Lubbers concludeert: 'Als het weefsel van het middenveld dunner wordt gaat het zicht op de basis verloren'. Ook sociale wetenschappers zien daarin nu een gevaar voor het functioneren van de democratie.

Overheersing van politieke en van overheidsbureaucratie impliceert tevens een dominante rol van het gelijkheidsdenken en een overdreven regelgeving. De combinatie van die twee heeft een verstarrend effect. Ruding gaat daar uitgebreid op in: verstar- ring van de arbeidsmarkt, door het aanbren- gen van koppelingen in het sociale beleid, door rechten en subsidies die eigen activiteit (bijvoorbeeld omscholing en promotie) zin- loos maken, door bureaucratisering in plaats

van de democratisering die verwacht werd. Op het gebied van de nivellering van inkomens is de eis van Den Uyl uit 1973 verre overtroffen. Dit is uniek in de geïndustrialiseerde wereld. Dit proces van verstarring en nivellering heeft funeste gevolgen voor de werkgelegenheid.

Een tijd lang heeft men opkomende problemen trachten op te lossen vanuit het geloof in de maakbaarheid van de samenleving door de politiek en in de uiteindelijk vanzelf doorgaande economische groei. De Koning en De Graaf analyseren het nu verlaten beleid als volgt: 'Door (Keynesiaanse) injecties in de economie, programma's voor aanvullende werkgelegenheid, schepping van banen in de overheids- en kwartaire sector, meende men inzinkingen de baas te kunnen blijven. Bij een lang doorgezette economische teruggang keert dit Keynesiaanse instrumentarium zich echter tegen onszelf. Immers, de exploitatiekosten voor de instandhouding van gebouwen, de salariering van personeelsbestanden, brengt overheden op diverse niveaus in problemen. Bovendien moeten op den duur de geleende miljarden worden terugbetaald'. De aardgasbaten werden, voor een groot deel, met een roeke-loos vertrouwen op onze mogelijkheden, waaronder de toepassing van kernenergie (!), voor korte-termijndoelinden opgebruikt. Bij een vanzelfsprekend geachte groei bleef de aandacht gericht op verdelingsvragen.

Tot slot moet men constateren dat de overheid niet de paraplu tegen alle risico's is die men zich had gedacht. Het sociale-zekerheidsstelsel, met al z'n prachtige eigenschappen, blijkt niet aan de eis van financiële houdbaarheid te voldoen; al moet met voldoening worden vastgesteld dat in Nederland dankzij dat stelsel nog steeds niet die armoede gezien wordt die in andere geïndustrialiseerde landen wordt aange-troffen.

Achteraf betreuren wij de anonimisering en het verlies van maatschappelijke verantwoordelijkheden. Die maakten de samenleving en de mensen daarin kwetsbaar. Lubbers: 'De ontzuiling die van dit proces deel

drs. J. de Koning

uitmaakt verzwakt de drijfveer om iets samen te doen vanuit een levensbeschouwelijk motief. Men raakt daardoor eerder opgesloten in eigen- of groepsbelang; het egoïsme krijgt grotere kansen dan de identiteit' (verkokering). Deze situatie verdient, volgens alle geïnterviewden, architectonische kritiek.

Optimistisch mensbeeld

De Vries signaleert dat *het goede in de mens* bij dit alles overschat is, hetgeen blijkt uit de reactie van de burgers. Met het wegvallen of verzwakken van het weefsel van samenlevingsverbanden slijt ook de controle door normen en waarden. Controle (bijvoorbeeld in de sociale zekerheid) wordt zelfs onfatsoenlijk of a-sociaal geacht. Individuen zijn niet solidair, ze pakken hun mogelijkheden. Wettelijk afgedwongen solidariteit wordt ontweken door afwenteling naar de staat, het stellen van compenserende looneisen, fraude, misbruik van sociale voorzieningen (door werkgevers en werknemers), doorschuiven van de financiële gevolgen naar volgende jaren, vlucht naar zwarte en grijze circuits. De collectieve lastendruk is kennelijk te hoog. De solidariteit wordt niet waargemaakt. Wij burgers buiten de staat uit, passen ons aan de sociale zekerheid aan als aan een verworven recht. Er is wat loos als je sympathieke brieven ontvangt met als tekst: 'Lieve mijnheer De Koning, bedankt, ik heb een heerlijk jaar gehad'. Vanuit een te optimistisch mensbeeld is ver-

geten dat mensen prikkels, soms zelfs barrières, nodig hebben. Zonder die neemt de ambitie en het weerstandsvermogen af. Ruiding: 'Het is onbijbels om alleen maar op rechten en niet op plichten te letten. Zo wordt een consumptieve levenshouding bevorderd. Naarmate wij boven onze stand gaan leven, hetgeen strijdt met goed rentmeesterschap, doemen zeer concrete problemen op. We prijzen ons internationaal uit de markt en bouwen een financieringstekort

Er is wat loos als je brieven ontvangt met als tekst:
Lieve mijnheer De Koning,
bedankt, ik heb een heerlijk
jaar gehad.

op dat sociaal-ethisch slechte effecten heeft op bedrijvigheid en werkgelegenheid'.

Toen de internationale recessie onverwacht hard aankwam bleek dit sociale stelsel daartegen niet bestand. Onze problemen werden bovendien ernstiger dan elders door de veel grotere aanwas van de beroepsbevolking (vrouwen en jongeren). In twee jaar werden de uitgaven voor werklozen op de begroting van Sociale Zaken meer dan verdubbeld (van 5½ naar 13½ miljard in 1982).

De rol van het CDA

De Vries: 'Na een dogmatische periode (tot in de jaren '50) zijn de christen-democratische partijen gaan zwalken'. Er ontstond onduidelijkheid over onze overheidsvisie. We waren niet systematisch bezig met wat we op langere termijn met de maatschappij wilden.

Het normatieve denken onderging een slijtageproces. Christen-democratische partijen

zochten, aldus Lubbers, alibi's voor de tekorten in de persoonlijk-sociale sfeer door afwenteling van morele verplichtingen naar de sociale politiek. De Vries: 'Daarvoor waren trouwens een tijdlang de middelen aanwezig. Waarom zou je die dan niet gebruiken?' Dit was een achtergrond voor het zich aanmeten van zgn. progressieve opvattingen. Na de oliecrisis van 1973 zijn de christen-democratische partijen voor hun examen gezakt. Een creatieve aansluiting aan de traditie ontbrak. Wie wist eigenlijk wat een christen-democratische politieke overtuiging was? Daardoor beschikten we niet over instrumenten om een koers te kunnen uitzetten.

Bukman: 'De beeldvorming over de partij vond plaats aan de hand van reacties op kritiek uit de samenleving. We gingen trouw op alle beschuldigingen in en begaven ons, masochistisch, in de hoek waar de slagen vallen. Tijdens de fusiefase was weliswaar sprake van ideeënvorming maar die speelde eigenlijk alleen een rol in de organisatorische ontwikkeling. Het CDA bleef politiek flets en had de handen vol aan het bedekken van interne spanningen. 'Grondslag en Politiek Handelen' schoot nog geen wortel in partij en beleid.

Met de brede partijdiscussie over 'Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij' is principieel opnieuw een start gemaakt. De christen-democratie is zodoende terug met een omlijnde visie op de samenleving, met nieuwe lijnen ten opzichte van de traditie en de huidige context. De maatschappelijke ontwikkeling heeft ons denken op gang geholpen, temeer omdat de christen-democratische tradities uitstekende aanknopingspunten boden voor een op de huidige en toekomstige problemen passend beleid. De attitude van het CDA is nu pas aan het veranderen. We hebben intussen al heel wat bereikt. Dat is te merken aan het beleid van bewindslieden en fracties en aan de partij. Dat besef met goede dingen bezig te zijn. Er is een meer offensieve houding. Door eenheid in visie is het CDA gezagvoller gewor-

den. Onze politieke opvatting wordt niet meer zo ingekleurd door andere groeperingen. Integendeel: zij gaan op hun beurt ons volgen. Het is daarom goed dat we de eersten zijn met ons verkiezingsprogramma. Ook in de Europese Volkspartij hebben we het denken flink gestimuleerd en beïnvloed.

Toch zijn er nog wel problemen op principiële vlak. 'Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij' is nog niet gemeengoed. Bij leden en interne belangengroepen

› Het vooroplopen met de eigen CDA-visie, en niet met aan anderen ontleende visies, is nog ongewoon. ‹

in het CDA bestaan nog wat tekorten, een zeker gebrek aan stevigheid. Het vooroplopen met de eigen CDA-visie, en niet met aan anderen ontleende visies, is nog ongewoon. Voor diegenen die nog door links/rechts- of conservatief/progressief-schema's bevangen zijn is het gras aan de andere kant van het hek groener. De lijnen van ons programma 'Uitzicht' hadden best wat harder gepresenteerd mogen worden. De beweging moet op het punt van de principes nog wat meer enthousiasme en zelfvertrouwen uitstralen. op basis van bescheidenheid win je zelden steun in de samenleving', aldus Bukmans analyse van de ontwikkelingen in het CDA. De Vries voegt daaraan toe: 'Voor de ontplooiing van de CDA-visie zijn meer bijdragen en studies nodig. De steun uit de kerken en wetenschappelijke instellingen is overigens wat smalletjes. Toch zijn zij voor de ontwikkeling van een politiek-sociale visie moeilijk te missen. Een politieke partij mag

geen eiland zijn'.

De CDA-visie

Lubbers: 'Vroeger kon je college lopen in christelijk-sociale leer; daarna kwam de eigenwijsheid dat je het allemaal wel zelf kan uitvinden. Daardoor is de principiële vaagheid en de segmentering van het christelijk leven bevorderd. De verbindingen vielen weg. Door de ontnuchtering over de economische groei en de mogelijkheden van de staat is een herbezinning op gang gekomen'. De Vries: 'We moeten lering trekken uit de huidige omstandigheden met het oog op de tijd dat het weer beter zal gaan. Dit betekent geen aanpassing van de ideologie of een teruggaan naar de rol van de staat in de jaren '30'. Wel is nodig:

- weer op niveau stellen van normen en waarden. Derhalve kunnen we 'no nonsense' niet als voldoende typering van het CDA-beleid accepteren. Die leuze heeft alleen bij de start van het kabinet een functie gehad; in de optimistische politieke argumentatie van die dagen zaten nog teveel parallellen met het verhaal van 'De kleren van de keizer' (Lubbers);
- inzicht in de zondigheid van de mens en de gebrokenheid van de schepping als zodanig (De Vries, De Koning);
- een beleid dat gericht is op een solide sociale rechtsstaat (lange-termijndenken) (Ruding);

Lubbers voegt daaraan toe:

- een herdefinitie van de verhouding tussen

L. de Graaf

staat en burger, een afbakening van de rol van de overheid waarin rekening wordt gehouden met de individuele ontplooiing en de betekenis van maatschappelijke verbanden (terugleggen van verantwoordelijkheden);

- het idee samen onderweg te zijn. Dat is een keuze voor de georganiseerde samenleving en voor het aanspreken van mensen in geïntegreerde systemen, met name ook die welke in het christelijk leven bestaan;
- besef van de betrekkelijkheid van de politiek vanwege de transcendente (de politiek overstijgende) aard van de mens. Er is meer in dit leven.

De CDA-traditie, aldus Lubbers, verzet zich tegen een onbeheerste nadruk op groei, tegen kapitalisme, maar kiest voor een door gerechtigheid gecorrigeerde markteconomie. Het CDA is tegen een klassenmaatschappij en polarisatie.

De overheidstaak wordt door De Koning en De Graaf getypeerd aan de hand van de vier kernbegrippen van het CDA:

- gerechtigheid: d.w.z. bescherming van zwakke groepen; de zorg voor een veilige rechtsorde;
- solidariteit: wetgeving die de solidariteit aan niet-willers afdwingt en de goedwillenden beschermt. Solidariteit kan niet alleen van de vrijwillig georganiseerde samenleving komen, laat staan van een geatomiseerde;
- gespreide verantwoordelijkheid: de rechten van groepen en organisaties ten opzichte van elkaar veilig stellen. Zorgen dat mensen en verbanden door het dragen van eigen verantwoordelijkheid tot hun recht komen. Je moet daarin geloven, ook al loopt steeds weer één van de sociale partners daarvoor weg;
- rentmeesterschap: blijvende nadruk op het kwalitatieve concept van selectieve economische groei, behoud van werkgelegenheid in komende jaren.

Wat de visie op de mens betreft: De Koning en De Graaf missen het antwoord van de

kerken op het probleem van de zondigheid van de mens. Toch stuit de politiek voortdurend op het feit dat zeer velen hun verantwoordelijkheid en hun plicht tot solidariteit ontvluchten door belastingontduiking, fraude en misbruik van sociale voorzieningen.

Sociale politiek

In alle grote partijen wordt ingezien dat de 'zachte verzorgingsstaat' zoals we die in Nederland tot stand hebben gebracht op een wijze die nergens, ook in Zweden en Oostenrijk niet, wordt geëvenaard, grote nadelen heeft. Het CDA zal daarom aan de idee van de *verzorgingsmaatschappij* handen en voeten moeten geven. De overheid zal zich relatief sterker moeten toeleggen op bescherming van wie echt zwak staat. Vloeren garanderen op niet te laag niveau (De Vries); Bukman wijst concreet op de zorg voor gezinnen met kinderen in de lage inkomenscategorie (echte minima); de langdurig werklozen, onder hen de jongeren, maar (middels een andere benadering) vooral diegenen die door hun leeftijd voorgoed dreigen te stranden; de etnische minderheden die van alles de schuld krijgen, maar inmiddels meervoudig sociaal en cultureel gehandicapt zijn. Het gaat, aldus Ruding, om het behoud van een goede, harde kern van de overheidszorg, terwille van diegenen die het echt nodig hebben. In de woorden van De Koning en De Graaf: 'De overheid blijft verantwoordelijk voor de onderkant van de samenleving en voor de macro-economische aspecten (de totaalsom van de inkomens)'. Ruding concludeert dat sociaal zijn niet parallel loopt aan uitbreiden van de overheidstaak. Veeleer moet de georganiseerde samenleving (sociale partners en anderen) uitgedaagd worden ook de haar toekomstige verantwoordelijkheden op zich te nemen zonder dat geheime uitgangen richting overheid worden opengehouden.

Een terugtrekkende overheid zal gaten laten vallen als ze niet tijdig samenwerkingsvormen met de maatschappij ontwikkelt. De CDA-bewindslieden spreken daarom liever

dr. H. O. C. R. Ruding

van signalenbeleid dan van confrontatiebeleid. Het gaat primair om activeren. Een 'architectonisch' vraagstuk, het omzetten van een tekening in een reëel gebouw. Ideële verhalen zijn daarbij onvoldoende. Het gaat concreet om berekeningen, bij wijze van spreken tot in de cijfers achter de komma. Er moet een sociaal stelsel komen dat niet die uitbundige vraag oproept, niet die ongecontroleerde aanzuigingskracht heeft als het huidige, (dat bijvoorbeeld een stijging van het aantal arbeidsongeschikten van 200.000 naar 700.000 opleverde in de periode van 1965 tot 1983; of waarbij, zonder besluitvorming, ongeveer de helft van de 58-jarigen blijkt te hebben afgehaakt door de beschikbaarheid van de VUT-regeling, de WAO en de verlengde WWV).

In zo'n verzorgingsmaatschappij, waar de bevoegdheden beter zijn verdeeld, zal ook een persoonlijker benadering en een aanspreken op de eigen verantwoordelijkheid van de mensen zelf meer kansen krijgen. De hospitaliserende effecten van het sociale stelsel zullen zo verminderen. Het zal geen permissive society zijn; geen keuze voor de weg van de minste weerstand. Een maatschappij met meer risico's en uitdagingen. Minder nadruk op 'verworven rechten' en meer op plichten. Vergroting van de druk om werk, stageplaats of omscholing te aanvaarden. Er moeten economische voordelen ('incentives') verbonden zijn aan het dragen van

verantwoordelijkheid. Rekening zal worden gehouden met een arbeidsethos dat o.a. impliceert dat mensen niet bereid zijn te werken voor mensen die zich in niet-werken prettig voelen (geen basisinkomen dus). Nivellering van inkomens zal niet in de dogmatiek van die verzorgingsmaatschappij voorkomen, aldus de bewindslieden van Sociale Zaken.

Wöltgens en Van Kemenade spreken in dit verband over de noodzaak van een hardere verzorgingsstaat. Dit moet, zo stelt Ruding, niet een terug-naar-af betekenen voor de overheidszorg, maar een stabilisatie op een lager niveau. Vanaf het hoogtepunt voor de collectieve uitgaven, dat in 1982 bereikt werd, zal een fors aantal jaren (6 à 8 jaar) een bezuinigingspolitiek gevoerd moeten worden om weer een houdbaar systeem te ontwikkelen. De lasten zullen zo goed mogelijk naar draagkracht worden verdeeld, ook al wordt dat sociale principe momenteel aangevochten.

Lubbers: 'We hebben nu al heel wat bereikt. Je kunt niet zeggen dat het beleid van de afgelopen vier jaar gewoon moet worden voortgezet. In die periode hadden we immers een specifieke situatie op te lossen'. In het sociaal beleid moet volgens De Koning en De Graaf *de werkgelegenheid* prioriteit hebben. 'Het is de kern van het sociale vraagstuk. Dat wil zeggen dat al het andere posterioriteit is. Voor velen betekent het hebben van een betaalde baan de integratie in het maatschappelijk gebeuren. Mensen moeten kunnen delen in verantwoordelijkheden voor zichzelf, hun gezin, voor materiële en culturele behoeften van medemensen'. Dat kan door scholing, recreatie, vrijwillige inzet en betaalde arbeid. Lubbers bepleit een heroriëntatie van de visie op arbeid, betaald en onbetaald. Daarvoor is verbeeldingskracht nodig. 'We moeten rekening houden met veranderende omstandigheden. Het is niet goed terug te willen naar één kostwinner per leefeenheid. Maar ook niet naar twee volledige banen voor elk paar'.

De Koning: 'Het is eigenaardig dat iedereen knikt als gezegd wordt dat arbeid boven

inkomen gaat. De kritische vragen gaan echter zelden over werk, maar immer over inkomen. Werklozen demonstreren niet. Toch zijn zij het die de offers brengen. Dat is een rechtsgrond om offers aan de actieven te vragen. De verhoging van koopkracht heeft op z'n minst dubieuze effecten (goed voor binnenlandse vraag, maar slecht voor de internationale concurrentiepositie). Ze staat op gespannen voet met het werkgelegenheidsbeleid. Alle instrumenten van het rege-

» De kritische vragen gaan zelden over werk, maar immer over inkomen. «

ringsbeleid dienen op werkgelegenheid te zijn gericht. Daarom is eenheid in regeringsoptreden nodig. Diverse departementen zijn daarbij betrokken: Sociale Zaken, Economische Zaken (bijv. innovatiebeleid), Financiën (beperking van collectieve uitgaven)'.

Hoe dienen de accenten te worden gelegd? Welnu, in ons systeem is *vergroting van de rendementen* de weg voor werkgelegenheidsherstel. Daarnaast zijn maatregelen nodig die op kortere termijn effect sorteren. In de eerste plaats maatregelen op het gebied van de scholing. Zeer ten onrechte wordt bijscholing gezien als een aanduiding van mislukking, terwijl het juist het openen van nieuwe mogelijkheden is. *Scholingsprogramma's* zijn niet voor *alle* categorieën van werklozen de oplossing voor hun probleem, maar in zeer veel gevallen wél. *De arbeidstijdverkorting* is een punt apart. Een a.t.v. voor iedereen, bijvoorbeeld een 32-urige

werkweek, is niet aan te bevelen. Men dient rekening te houden met schaarsten op de arbeidsmarkt (bijvoorbeeld aan HTS'ers). Waar a.t.v. alleen maar problemen schept schiet ze haar doel voorbij. Het gaat niet om het instrument van de a.t.v. maar om de gevolgen van dat instrument. Herbezetting is veel belangrijker dan a.t.v. zelf. Overigens moet a.t.v. niet worden vertraagd door organisatorische bezwaren en wankelmoedigheid. Onze trouwste bondgenoot, de vakbeweging, dient ons op dit punt niet in de steek te laten, aldus de bewindslieden van Sociale Zaken.

De veranderingen in ons maatschappelijk bestel zullen, zo stelt De Vries, niet te revolutionair moeten worden doorgevoerd. Om iets te kunnen realiseren is voldoende economisch draagvlak en een goede voedingsbodem in de maatschappij nodig. Mensen moeten inzien dat de concrete noden een spreiding van verantwoordelijkheden vereisen. 'Maar aarzelen omdat men bang is voor kritiek: dat zou laf zijn'. (Ruding).

Betrekkingen met (verwante) organisaties

CDA-beleid is, in deze fase van de sociale rechtsstaat, gericht op de totstandkoming van een betaalbaar sociaal stelsel dat voortaan door de sociale partners (binnen bepaalde wettelijke voorwaarden) moet worden beheerd en geregeld. Het gedragspatroon van de mensen zal daardoor veranderen. Controles en sancties zullen reëler invloed uitoefenen. De Vries: 'Afscheid van het paradijs waarin de baten voor ons individueel en de kosten voor de anonieme collectiviteit waren; van de situatie waarin de sociale partners alleen vraagpartijen waren die niet op hun verantwoordelijkheid konden worden aangesproken. De erkenning en realisering van wijdere bevoegdheden voor de sociale partners strookt veelal met hun maatschappijvisie, althans met die van het christelijk sociaal convent en de voormalige NKV. Zij komt ook overeen met de praktijk in landen zoals Zweden, West-Duitsland en andere om ons heen. Daar spelen de sociale part-

ners een veel sterkere rol in de sociale zekerheid, in vorming, scholing en bijscholing'. Daar steekt Nederland soms schril bij af. Die rol kan uitstekend worden gedragen. Want, zo is de mening van De Koning en Ruding, onze vakbeweging en werkgeversorganisaties worden aanzienlijk beter geleid dan die in een aantal andere ontwikkelde landen. De handhaving van CAO's is in Nederland nauwelijks een probleem.

De sociale organisaties

De visie van het CDA en de taak waar we voor staan (de herstructurering van het maatschappelijk bestel) brengen mee dat een goed contact met de samenlevingsorganisaties van wezenlijk belang is. Er wordt veel naar de samenleving, met name naar de sociale partners, geluisterd; er zijn veelvuldige gesprekken, de kritiek wordt bij voorbaat serieus genomen, al moet men ook heel wat voor lief nemen; er worden beleidswijzigingen of stappen terug gedaan onder invloed van die gesprekken. Bij de geïnterviewden bestaat de indruk dat de vakbeweging die openheid zeer op prijs stelt. Dit sluit botsingen niet uit. Daarvoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen:

De Koning: 'Bij de FNV en bepaalde adviseurs van de Raad van Kerken ontmoet men nog immer de keuze voor de verstatelijking, in plaats van voor de CAO: *socialistische sjablonen* zoals die bij de ouderwetsen in de PvdA op het traject tussen Max van den Berg met Den Uyl worden aangetroffen'. Bukman: 'Ook in christelijke organisaties is er een uitholling van het ideologisch denken opgetreden; een zekere gemakzucht'. Voor de FNV wijst dat tevens op een gebrek aan zelfvertrouwen om zelf als 'schild voor de zwakken' te kunnen optreden. Toch wijst de praktijk in andere landen uit dat de mate van zachtheid van de verzorgingsstaat goed door de sociale partners kan worden gereguleerd. Ze doen dat creatiever dan overheden dat kunnen (De Vries).

Soms is er sprake van *verschil in vooronderstellingen*. De Koning: 'Toen het kabinet de

premies wilde verlagen heeft de vakbeweging uit overtuiging gezegd dat ze dat geld niet wilde hebben. Ze geloofde heilig in de haalbaarheid van die mate van solidariteit die aan hoge premies verbonden is. Er is lang over gepraat, maar er was een wezenlijk verschil in geloof ten aanzien van bepaalde instrumenten. Men kan ook zeggen dat hun mensbeeld onzes inziens te optimistisch was. Wij zien nl. dat de burgers die premies gaan ontlopen door een vlucht in het zwarte en grijze circuit. De bestrijding van fraudes ligt echter weer op het bordje van de overheid en niet op dat van de sociale partners.

Anderzijds is de compensatie die in loonsverhogingen wordt gezocht weer een kwestie van de georganiseerde werkgevers en werknemers. Gelukkig heeft de vakbeweging op dat punt in 1979 het beleid omgegooid met het oog op de werkgelegenheid'. (De jaren '70 waren wat dat betreft funest; het is begrijpelijk dat nog vele politici nauwelijks kunnen geloven dat de sociale partners niet weer in die fout zullen vervallen.) In bepaalde mate is sprake van normverval waardoor de solidariteit die de vakbeweging verwacht niet wordt waargemaakt. Daar *moet* de overheid rekening mee houden in haar beleid geen slag in de lucht zijn. In tijden van onverminderde groei kwam dit menselijk tekort niet zo aan het licht. Gelukkig kan bijvoorbeeld de vakbeweging soms wel overtuigd worden van de onjuistheid van bepaalde premissen. Zo was het mogelijk om het ontslagrecht, dat te verstarrend werkte, te versoepelen.

Een andere reden voor conflict is het *verschil in rol* van overheid en maatschappelijke organisaties. De laatsten vertegenwoordigen in de regel een deelbelang (Bukman); ook als zij dezelfde maatschappijvisie hebben als het CDA zullen zij op grond van belangen tot andere afwegingen kunnen komen. Die door belangen bepaalde kritiek, zo voelt De Graaf dat aan, is nu eenmaal het lot van politici die meerdere goede dingen tegen elkaar moeten afwegen.

De doeleinden kunnen bovendien verschillen. Bijvoorbeeld kan in de praktijk het minimumloon meer accent krijgen bij belangenorganisaties dan de werkgelegenheid. Soms lijkt het verschil tussen vakbeweging en overheid wel ernstig, maar niet principiële. De strijd met het CNV betreffende het niveau van de sociale zekerheid gaat bijvoorbeeld over 5% (75 min 70!). Ruding signaleert een zekere normverschuiving op dit punt: 'De PvdA begon bij 80% en zakte zonder bezwaar voor de eigen filosofie naar 75%'. Met overigens als dekking een p.m.-post. Overigens komt een deel van de kritiek voort uit de *pressie* waaronder de vakbondsleding staat. In het verleden heeft die wel geprotesteerd tegen maatregelen waar ze zelf de noodzaak wel van in zag. Het CDA gaf ook aan die pressie toe en draagt dus boter op het hoofd. De leiding heeft soms geen andere keus. De afstand tot politici met een sterk vakbondsverleden is dan ook niet zo groot als het soms lijkt.

Bukman constateert dat het CDA-beleid soms onder vuur ligt, omdat men *twijfelt* over de oprechtheid en duurzaamheid van onze lijn. Men ziet verzet van bepaalde belangengroepen in onze kring die het met de nieuwe lijn niet eens zijn.

De kerken

Met *de kerken* staat het weer anders. Daar komt men in het pastoraat concrete noden tegen, mensen die heel persoonlijk in de knel zitten. De Koning en De Graaf gaan daar diep op in: 'Het is prijzenswaardig dat kerken veel aandacht aan werklozen besteden, dat ze naast de armen gaan staan. Alleen, vanuit die positie overzie je de weg naar de echte structurele oplossingen niet. Je ziet dan niet hoe er minder armen kunnen komen. Beweging is een goede zaak, maar kan, sociaal-politiek, disfunctioneel worden. Beweging mensen kunnen moeilijk een afweging maken. De keuze tussen kwaden maken zij niet mee'. Men denkt vaak te gemakkelijk over de fraudes van individuele zondige mensen.

'Als je de uitspraken van de Raad van Ker-

ken ziet dan ben je met stomheid geslagen. Die heeft geen oog voor de internationale effecten, de afwenteling, de vaak enorme financiële consequenties, de gevolgen voor de economie en voor het sociale gedrag van niet zo perfecte mensen.' Er bestaat in die kring weinig begrip voor het feit dat er reeds een uitzonderlijk gering welstandsverschil is tussen mensen met minimum en modaal inkomen. De bewindslieden van Sociale Zaken hebben dat onlangs aangetoond (Nota

---

» Als je de uitspraken van de Raad van Kerken ziet dan ben je met stomheid geslagen. »

Inkomensprijsen). Je kunt bijvoorbeeld bijstandsmoeders niet een paar honderd gulden meer uitkeren. Dat zou ten opzichte van de andere mensen heel onbillijk zijn.

'In de discussies met de kerken gaat het helaas meer over inkomens dan over werkgelegenheid en dat laatste, daar gaat het ons primair om. Ze vragen om een andere maatschappelijke orde, maar helaas moeten wij onze problemen nog in deze eeuw oplossen. Men spreekt wel mee over solidariteit, maar niet zo over verbetering van de situatie, want dat is financieel. Het verband tussen financieel-economisch beleid en werkgelegenheidsbeleid zien de kerken niet. Overigens verbaast het ons niet dat het politieke verhaal niet overkomt bij hen die in het persoonlijk gerichte pastoraat bezig zijn. De bijstandsmoeders, de eigen-huis-opeters, de 55-jarige die aan het eind van de rit verongelukt en niet meer overeind komt, dat zijn mensen die men niet goed kan vragen om

zich in de macro-benaderingen van de politiek te verplaatsen.' Dit geeft tegelijk de beperktheid aan van politieke uitspraken vanuit het pastoraat, alsmede de grenzen van de politiek ten aanzien van het lenigen van noden. Soms is de pastorale en diakonale weg verreweg de effectiefste.

Slot

Het CDA is sterk veranderd; men kan zeggen: de christen-democratie is weer ontwaakt. De herontdekking en actualisering van onze visie op mens en maatschappij, soms samen te vatten in eenvoudige en nuchtere constatering, kwam nog net op tijd om aan het regeringsbeleid de nodige consistentie te geven. De politieke ambtsdragers van het CDA die we gesproken hebben, kenmerken zich door een grote mate van eensgezindheid, zonder krampachtigheid. Zij hebben radicaal afscheid genomen van de permissive society. Bij hen geen nostalgische naar de tijd waarin alles kon, omdat de overheid een onverslijtbare bezemwagen scheen. Het zijn mensen die, met diverse andere CDA-politici, o.a. in de tijd rond de kabinetsformatie, een blik hebben geworpen in de financiële en sociaal-economische afgronden van toen. Dat heeft hen gestempeld. Door de wil om oplossingen te zoeken

stralen ze onwrikbaarheid uit. Men zal niet meer offeren op het altaar van de volksgunst. Anderen zullen dat als hardheid bestempelen. Hoe het ook zij, de spanningen tussen op fundamentele verbeteringen gericht beleid en de ongewenste neveneffecten in de persoonlijke sfeer van toch nog velen ontgaat hen niet.

Hun beleid wordt uitdrukkelijker door politieke ethiek, mens- en maatschappijvisie gedragen dan de schrijvers hadden vermoed. Dat heeft voor de politici ook concrete resultaten die tellen. Ruding: 'Ons beleid is sociaal-er dan niet ingrijpen. Ik tart de critici: hoeveel mensen hebben nu (nog) werk juist door dit beleid? De neergang van de werkgelegenheid is (na 11 à 12 jaar) omgedraaid in 1984, daarna is er weer een stijging. Hetzelfde gunstige proces zien we, in omgekeerde lijn, bij het financieringstekort. De collectieve druk gaat voor het eerst sinds 40 jaar weer omlaag. Bezie de nog steeds grote hoeveelheid geld voor sociale doeleinden (uitkeringen, huursubsidies, beurzen, toeslagen, echte minima, etc.) ook in vergelijking met het buitenland'. Voor het eerst hield de oppositieleider bij de algemene beschouwingen geen donderpreek. Dat is nog wennen voor CDA'ers.

